

Wykonanie uchwały KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu w 1950 roku – zarys zagadnienia

Tekst ten powstał na marginesie badań nad Egzekutywą Komitetu Wojewódzkiego PZPR we Wrocławiu prowadzonych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Na potrzeby tematu przebadalem również zasoby Wydziału Propagandy Komitetu Wojewódzkiego oraz Wydziału Społeczno-Politycznego dotyczące rejestracji i legalizacji stowarzyszeń, Wydziału Kultury Fizycznej i Sportu Wrocławskiego Urzędu Wojewódzkiego (później Wojewódzka Rada Narodowa) oraz „Gazety Robotniczej”. Kolejnymi źródłami były dane z roczników statystycznych z lat 1948, 1949, 1950, 1955 i 1956 oraz tabele statystyczne za rok 1956 (dane za lata 1950–1953 objęto klauzulą „poufne” i nigdy nie zostały opublikowane). Zagadnieniem stosunku partii do sportu zajmowali się prof. Leopold Szymański, prof. Marek Ordyłowski z Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu i dr Piotr Godlewski z Uniwersytetu Zielonogórskiego. Prace tych autorów w przeciwieństwie do wcześniejszych nie są skażone cenzurą ani uwielbieniem dla partii¹.

Oprócz przedstawienia kwestii wprowadzania w życie uchwały o sporcie tekst ma na celu zasygnalizowanie pewnych zjawisk wewnątrzpartyjnych charakterystycznych dla okresu stalinowskiego. Ze względu na obszerność zagadnienia skupię się na działaniach głównych organów partii i organizacji społecznych, którym powierzono realizację uchwały, oraz na realnych osiągnięciach w umasowieniu sportu, co było jednym z głównych celów całej akcji. Temat obejmuje swym zakresem rok sprawozdawczy, rozpoczynający się z chwilą wydania uchwały KW PZPR, a kończący się sprawozdaniem dla egzekutywy o postępie w jej realizacji i zasadniczo pokrywający się z tytułowym rokiem 1950.

Uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu została przyjęta 28 września 1949 r.² Jak zauważa Leopold Szymański, głównym bodźcem do jej przyjęcia była wcześniejsza radziecka uchwała Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) z grudnia 1948 r. Zapoczątkowała ona efekt domina – zainspirowała nie tylko PZPR, ale i inne partie z krajów bloku wschodniego do wydania własnych uchwał o sporcie. Polska uchwała była efektem prac powołanej w 1948 r. Partyjnej Komisji Kultury Fizycznej przy Zarządzie Głównym Związku Młodzieży Polskiej. Co ciekawe, jej pierwowzorem nie była bratnia uchwała z 1948 r.,

¹ Szerzej o sporcie na Dolnym Śląsku i stosunku partii do sportu w: L. Szymański, *Kultura fizyczna na Dolnym Śląsku w 40-lecie Polski Ludowej*, „Studia i Monografie AWF we Wrocławiu”, z. 32, Wrocław 1993 (wyd. 1 1985); *idem*, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce Polski Ludowej 1944–1980*, „Studia i Monografie AWF we Wrocławiu”, z. 72, Wrocław 2004; M. Ordyłowski, Z. Schwarzer, L. Szymański, *50 lat wrocławskiego sportu*, Wrocław 2007; M. Ordyłowski, *Szkice z dziejów kultury fizycznej*, Zielona Góra 2005, rozdziały: XIX–XXIV (wydanie zbiorcze prac autora), a przede wszystkim w: P. Godlewski, *Sport w Polsce na tle politycznej rzeczywistości w latach 1944–1956*, Poznań 2006. W książce znajduje się krytyczne i kompleksowe omówienie literatury przedmiotu zarówno z okresu Polski Ludowej, jak i wydawnictw opublikowanych po 1990 r.

² Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z dnia 28 września 1949 r. w sprawie kultury fizycznej i sportu [w:] L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce...*, aneks VII, s. 269–175.

ale wcześniejsza uchwała Orgbiura KC Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) z 1925 r. „O zadaniach partii w dziedzinie kultury fizycznej”³. Potwierdza to również przedrukowany przez „Gazetę Robotniczą” skrót referatu szefa Głównego Urzędu Kultury Fizycznej Lucjana Motyka⁴ ze zjazdu prasy sportowej, w którym odwoływał się do wzorcowych osiągnięć radzieckich, przede wszystkim do leninowskiej w swym duchu uchwały z roku 1925⁵.

Uchwała BP KC PZPR była dość ogólnikowa, a jej uszczegółowienie, naturalnie w myśl wskazań partii, pozostawiono odpowiedzialnym za jej poszczególne elementy wydziałom KC oraz organizacjom pełniącym funkcję pasa transmisyjnego partii do różnych środowisk, takim jak Związek Młodzieży Polskiej, Związek Harcerstwa Polskiego, Powszechna Organizacja „Służba Polsce”, Centralna Rolnicza Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”, a także Ministerstwu Oświaty i komitetom wojewódzkim PZPR. W tym wypadku znalazły potwierdzenie słowa Stefana Staszewskiego⁶ o funkcjonowaniu komitetów wojewódzkich, które padły na marginesie jego wypowiedzi o gazetach partyjnych dla Teresy Torańskiej: „I dalej stwierdzić: komitety wojewódzkie są niepotrzebne, bo wystarczy jeden. Ale tak nie jest. Komitety były i są faktyczną władzą wojewódzką i nie wszystko, co się tam dzieje, jest zakomenderowane i zarządzane przez Komitet Centralny”⁷.

W myśl powyższej zasady wojewódzki odpowiednik uchwały został przyjęty na posiedzeniu Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu 16 listopada 1949 r., czyli niecałe dwa miesiące po uchwale KC. Zasadniczo powtarzał on te same treści co pierwowzór, jednak uszczegóławiał niektóre punkty, aby dopasować je do sytuacji panującej w województwie.

Uchwała Egzekutywy KW PZPR po ideologicznej podbudowie oraz nieodłącznej samokrytyce partii, która „niedostatecznie kierowała sprawami kultury fizycznej”⁸, postanawiała o utworzeniu powiatowych komitetów kultury fizycznej oraz wyselekcjonowaniu do nich właściwych kadr. Organom partyjnym, komitetom powiatowym i podstawowym organizacjom partyjnym nakazano roztoczyć opiekę i kontrolę nad sportem i klubami na swoim terenie. Przestrzegano przed skażeniem niektórych klubów sportowych sanacyjną elitarnością, przekupstwem i dygnitarstwem⁹.

Zobowiązano ZMP do powołania w powiatach nieetatowych instruktorów kultury fizycznej i sportu oraz roztoczenia opieki ideologiczno-wychowawczej nad zespołami sportowymi ZHP i SP. Egzekutywa stwierdzała: „Każdy SP-owiec i harcerz winien być członkiem Ludowego Zespołu Sportowego lub koła sportowego”¹⁰. Związek Młodzieży Polskiej miał również dobrać

³ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce...*, s. 45. Stalinowska uchwała z 1948 r. kładła duży nacisk na sport wyczynowy. Sportowcy mieli się skupić na osiągnięciu jak najlepszych wyników w rywalizacji międzynarodowej, zwłaszcza z państwami zachodnimi. Natomiast Polska jako państwo dopiero budujące socjalizm, w przeciwieństwie do Rosji, która wówczas budowała już komunizm, skupiła się, jak jej radziecki pierwowzór z 1925 r., na jak najszerszym umasowieniu sportu, jego roli wychowawczej, zdrowotnej i wykorzystaniu go w przysposobieniu obronnym, nie kładąc nacisku na sport wyczynowy i związane z nim sukcesy (P. Godlewski, *Sport w Polsce...*, s. 17–28).

⁴ Lucjan Motyka – w 1949 r. dyrektor GUKF, w latach 1950–1951 przewodniczący GKKE.

⁵ „Gazeta Robotnicza” [dalej: GR], 28 XI 1949, nr 328, s. 4.

⁶ Stefan Staszewski – od 1945 r. sekretarz Wydziału Propagandy, Oświaty i Kultury KW PPR w Katowicach, redaktor naczelny katowickiej „Trybuny Robotniczej”, następnie kierownik, a od 1948 r. zastępca kierownika Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR, od 1954 r. wiceminister rolnictwa, od 1955 I sekretarz Komitetu Warszawskiego, od 1957 r. naczelny redaktor PAP, od 1958 r. redaktor w PWN, wykluczony z partii w 1968 (T. Torańska, *Oni*, Warszawa 2004, s. 146).

⁷ *Ibidem*, s. 161.

⁸ Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z dnia 28 września 1949 r. w sprawie kultury fizycznej..., s. 270.

⁹ AP Wrocław, Komitet Wojewódzki PZPR [dalej: KW PZPR], 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy Wojewódzkiej PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 21.

¹⁰ *Ibidem*.

kandydatów na uczelnie i kursy sportowe spośród młodzieży robotniczej i chłopskiej. Zarząd Wojewódzki „Samopomocy Chłopskiej” miał powołać w terenie swoich inspektorów do spraw kultury fizycznej i sportu oraz otoczyć opieką ludowe zespoły sportowe¹¹ i rady sportu wiejskiego. Egzekutywa zobowiązała związki zawodowe wspólnie z POP w zakładach i fabrykach do tworzenia zakładowych kół sportowych i otoczenia ich opieką oraz do zadbania o przeniesienie sportu na wieś za pośrednictwem ruchu łączności fabryk ze wsią¹². Wszystkie wymienione organizacje miały współpracować z Wojewódzkim Komitetem Kultury Fizycznej jako z organem nadzorującym umasowienie sportu i kultury fizycznej w ramach planu sześcioletniego.

Następnie uchwała wymieniała dyscypliny sportowe, w których należy zorganizować zawody, oraz określała przewidzianą dla tych konkurencji liczbę zawodników (dane te przytaczam w dalszej części tekstu). Podkreślono też doniosłą rolę państwowej odznaki sportowej. Egzekutywa przestrzegała również przed „reakcyjnym klerem”, wykorzystującym sport do oddziaływania na młodzież. Nakazywała zadbać o moralność, właściwe wychowanie i zachowanie sportowców oraz kibiców. Przekaz propagandowy w skali województwa miała zapewnić „Gazeta Robotnicza”, a Wydziałowi Socjalnemu KW PZPR powierzono opiekę medyczną nad sportowcami. Uchwałę kończyło odwołanie się do przykładu sportowców radzieckich jako najlepszego wzorca na drodze do ukształtowania nowego socjalistycznego człowieka¹³.

Tak samo jak KC, Egzekutywa KW PZPR powierzała odpowiedzialność za wykonanie całości uchwały Wydziałowi Propagandy, Oświaty i Kultury przy KW PZPR we Wrocławiu¹⁴, w tym także kontrolę nad realizacją zadań przydzielonych poszczególnym organizacjom. Po niecałym roku od wydania uchwały Wydział Propagandy, Oświaty i Kultury omawiał na swoim posiedzeniu sprawozdanie z realizacji uchwały oraz sposób jego przedstawienia egzekutywie KW¹⁵. Ostatecznie sprawozdanie z wykonania uchwały zostało przedłożone egzekutywie na posiedzeniu 27 września 1950 r.

Uchwała zarówno KC, jak i KW na wstępie zawierała podstawę ideologiczną. Sport i wychowanie fizyczne uznawano za jeden z głównych elementów wychowania nowego człowieka – zdrowego i mocnego. Sport miał kształtować „wytrzymałość na trudy i umiejętność zespołowego

¹¹ Na mocy dekretu KRN o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia obronnego LZS opiekował się Związek „Samopomocy Chłopskiej”, następnie w 1952 r. powołano w tym celu Zrzeszenie Ludowych Zespołów Sportowych, które sprawowało nadzór nad LZS za pośrednictwem SP. Po rozwiązaniu w 1955 r. SP bezpośrednią kontrolę nad zespołami przejęło ZLZS.

¹² Ruch łączności fabryk ze wsią – istniał w latach 1948–1956. Kierowany ogólnie „ruch” zakładał patronat zakładów przemysłowych nad gromadami (wsiami) wytypowanymi do przekształcenia w spółdzielnie, rolnymi spółdzielniami produkcyjnymi, ośrodkami maszynowymi, wsiami samopomocowymi. Na wieś wysyłano ekipy robotnicze, które przez oddziaływanie propagandowe i pracę polityczną z chłopami miały wzmocnić sojusz robotniczo-chłopski i przełamać nieufność chłopów do robotników. W zamyśle władz partyjnych „ruch” ten miał stanowić ważny element w procesie kolektywizacji polskiej wsi (L. Próchniak, *Ruch łączności fabryk z wsią*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2003, nr 2, s. 34–39; W sprawie ruchu łączności fabryk ze wsią, Uchwała KC PZPR, 1951 r. [w:] *O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949–1953*, Warszawa 1954, s. 162–168).

¹³ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 20–26.

¹⁴ *Ibidem*, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 190–194; *ibidem*, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC partii w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 231–256.

¹⁵ AP Wrocław, KW PZPR, 74/VIII/12, Protokół z posiedzenia Wydziału Propagandy, Oświaty i Kultury KW PZPR, 25 IX 1950 r., k. 168–169, 233–243. Jest to szczególnie ciekawy materiał ze względu na załączony do lakonicznego maszynopisu oficjalnego sprawozdania z posiedzenia wydziału obszerny odręczny stenogram dyskusji. W dyskusji samokrytyka ograniczona była do minimum, wynikającego bardziej z przyzwyczajenia niż z konieczności.

życia i wysiłku ludzi przygotowanych dla pracy dla Ludowej Ojczyzny i do obrony, w razie potrzeby, jej granic¹⁶.

Komitet Centralny powołał do istnienia Główny Komitet Kultury Fizycznej jako organ państwowo-społeczny kierownictwa i kontroli nad sportem¹⁷. Wrocławska egzekutywa ze swojej strony stwierdzała: „należy się przygotować do powołania Powiatowego Komitetu K[ultury] F[izycznej] i Sportu (przejrzeć i wytypować kadry wchodzące w skład tych komitetów)”¹⁸. Po odbyciu zaleconej przez KW konferencji powiatowego partyjnego aktywu sportowego w większości powiatów powstały powiatowe komitety kultury fizycznej. W podsumowaniu obrad sekretarz Wydziału Propagandy Leon Skrzyński stwierdził: „Nie przeanalizowaliśmy składu socjalnego [...] w Kom[itecie] Kult[ury] Fiz[ycznej]”¹⁹. Ze sprawozdania dla egzekutywy KW wynika, że wielu jego członków pracowało zawodowo lub było działaczami sportowymi i nie mieli czasu dla komitetu, nie traktowali go wcale jako ośrodka kierującego ruchem sportowym.

Nie należy się temu dziwić, skoro działacze zostali wytypowani przez komitety powiatowe w większości automatycznie, w ramach nomenklatury, i jak wynika ze sprawozdania, byli na niskim poziomie ideologicznym i merytorycznym. Ponadto „społecznicy” lekceważyli szkolenia komitetów kultury fizycznej i w nich nie uczestniczyli. O jakości kadr powoływanych przez komitety powiatowe do PKKF może świadczyć to, że w ośmiu powiatach (Bystrzyca, Syców, Oleśnica, Szprotawa, Ząbkowice, Jelenia Góra, Brzeg, Świdnica) kilkakrotnie (2–3 razy) przekładano terminy powołania PKKF ze względu na brak quorum. Również Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej nie funkcjonował najlepiej, przez długi czas nie miał własnej stałej siedziby, zwołał zaledwie dwa posiedzenia prezydium, i to bez pełnej frekwencji członków, nie zdołał również na swoim terenie „uogólnić dobrych doświadczeń w pracy”²⁰.

Tak samokrytyczna postawa w sprawozdaniu WKKF może dziwić, ale należy pamiętać, że samokrytyka należała do rytuału, znajdowała się w każdym sprawozdaniu czy każdej uchwale partyjnej. W podsumowaniu posiedzenia Wydziału Propagandy jego kierownik Leon Skrzyński w kontekście przygotowywanej dla egzekutywy KW notatki stwierdził: „Uchwała [...] nie została jeszcze całkowicie rozpracowana i w pierwszym rzędzie należy przeanalizować pracę Kom[itetu] Kult[ury] Fizycznej”²¹. Oznaczało to, że WKKF miał być zasłoną dymną dla Wydziału Propagandy, odpowiadającego za wykonanie uchwały przed Egzekutywą KW. Można się domyślać, że sprawozdanie WKKF dla egzekutywy KW zostało sporządzone pod dyktando Wydziału Propagandy, opiekującego się tą instancją państwową z ramienia partii.

Taka ścisła opieka umniejszała autorytet i realne znaczenie WKKF. Powierzenie tych samych zadań różnym instancjom partyjnym i organizacjom społecznym, nawet jeśli zakładano ich współpracę, wiązało się z dublowaniem kompetencji i rozmyciem odpowiedzialności, a jednocześnie utrudniało ich ewentualną koordynację i kontrolę przez WKKF. W tej sytuacji znamieną była bierność komitetów kultury fizycznej lub ich lekceważenie w terenie i nagminne zwracanie się w sprawach dotyczących sportu bezpośrednio do partii, której podlegały wszystkie komitety kultury fizycznej i której orzeczenia miały największy autorytet.

¹⁶ Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z dnia 28 września 1949 r. w sprawie kultury fizycznej..., s. 269.

¹⁷ *Ibidem*, pkt 1, s. 271.

¹⁸ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 20.

¹⁹ AP Wrocław, KW PZPR, 74/VII/12, Protokół z posiedzenia Wydziału Propagandy, Oświaty i Kultury KW PZPR, 25 IX 1950 r., k. 169.

²⁰ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC Partii w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 234–236.

²¹ *Ibidem*, k. 169.

W sprawozdaniu WKKF można zauważyć nieścisłości. W jednym z ustępów pada stwierdzenie: „Dotychczas powołano 31 powiatowych i miejskich komitetów k[ultury] f[izycznej]”²². Oznaczałoby to, że we wszystkich 31 powiatach województwa oraz wydzielonym Wrocławiu funkcjonowały już komitety. Jednak następną stroną rozpoczyna zdanie: „Do tej pory nie powołano jeszcze Komitetów Kultury Fizycznej w mieście Wrocławiu, w powiecie wrocławskim i oławskim”²³. Z jednej strony świadczy to o niekompetencji czy zwykłej nieuwadze osób sporządzających sprawozdanie, przytaczających być może nieaktualne wówczas dane sprzed reformy administracyjnej²⁴, a z drugiej o zamiarze wprowadzenia egzekutywy KW w błąd, tak aby zadowolić partyjną zwierzchność.

Przytoczone przypadki dobrze ilustrują, jak wyglądała zalecona przez KC opieka nad sportem organów partyjnych, w tym komitetów powiatowych, które egzekutywa KW zobowiązywała „do interesowania się i kierowania sprawami k[ultury] f[izycznej] i sportu na terenie swojego powiatu. [...] zobowiązuje podstawowe organizacje partyjne do [...] udzielenia pomocy w organizowaniu kół sportowych i roztoczenia jak największej nad nimi opieki”²⁵. Podczas dyskusji na posiedzeniu Wydziału Propagandy padło stwierdzenie, że uchwała „w większości wypadków zatrzymała się w KP, nie docierając do POP, a przede wszystkim POP na wsi”²⁶. W innym fragmencie tej dyskusji członek ZMP żalił się na przewodniczącego PKKF w Kamiennej Górze; miał on stwierdzić, „że jego nie interesuje odcinek sportu wiejskiego”²⁷. Zarzuty dotyczyły też Centralnej Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, która na szczeblu wojewódzkim i powiatowym miała powołać samodzielnego instruktora kultury fizycznej²⁸, jak jednak wykazała kontrola WKKF, instruktorzy ci byli wykorzystywani do pracy przy innych sprawach, niezwiązanych ze sportem²⁹.

Przedstawione przypadki ukazują postawę często przepracowanych i obarczonych nawałem zadań, uchwał i wytycznych pracowników komitetów powiatowych, którzy woleli odkładać niektóre sprawy *ad acta*, stosując własną hierarchię ważności, a w niej kwestia sportu nie stała wysoko.

Sprawa ludowych zespołów sportowych zastała zaakcentowana w uchwale KC i poruszona w uchwale KW. Co ciekawe, w 1950 r. najczęściej LZS powstało w PGR i spółdzielniach produkcyjnych, a więc instytucjach podległych kontroli partii. Również nie funkcjonował nakazany przez egzekutywę KW „jak najściślejszy ruch łączności kół sportowych i klubów robotniczych z Ludowymi Zespołami Sportowymi w ramach ruchu łączności fabryk ze wsią”³⁰. Kontrola Okręgowej Rady Związków Zawodowych wykazała, jak na posiedzeniu Wydziału Propagandy,

²² *Ibidem*, k. 236.

²³ *Ibidem*, k. 237.

²⁴ W myśl reformy administracyjnej z 1950 r. z dniem 6 lipca tego roku uległa zmianie liczba powiatów, w woj. wrocławskim z 38, w tym 5 miejskich, do 31 powiatów (liczba powiatów miejskich nie zmieniła się). Zmniejszyła się również powierzchnia województwa, a co za tym idzie i liczba mieszkańców, stąd przytaczane później dane statystyczne GUS za lata 1947–1954 są nie w pełni porównywalne i podawane orientacyjnie.

²⁵ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 21.

²⁶ AP Wrocław, KW PZPR, 74/VII/12, Protokół z posiedzenia Wydziału Propagandy, Oświaty i Kultury KW PZPR, 25 IX 1950 r., k. 236.

²⁷ *Ibidem*, k. 242.

²⁸ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 21–22; Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z dnia 28 września 1949 r. w sprawie kultury fizycznej..., pkt 2, 6, s. 272.

²⁹ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 242.

³⁰ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 23.

Oświaty i Kultury podawał jej przedstawiciel, brak planu, niesystematyczne wyjazdy w teren, „dosłownie nie popularyzują sportu i k[ultury] f[izycznej] na wsi”³¹.

Podobne zarzuty spotkały związki zawodowe przy zakładach, które w myśl uchwały KW miały „wspólnie z podstawową organizacją partyjną i ZMP pomagać w organizowaniu kół sportowych, opiekować się nimi, pomagać im w zaopatrzeniu w sprzęt sportowy”³². W rzeczywistości pracujący w zakładach robotnicy często nawet nie wiedzieli, gdzie mieści się siedziba koła sportowego przy zakładzie³³, czasami funkcjonujące tylko na papierze.

Bardzo istotną rolę przypisywano strukturom ZMP. Miały one nie tylko koordynować pracę SP i ZHP, ale także roztoczyć opiekę ideologiczną nad LZS, klubami i kołami sportowymi. Najlepsze kadry miały zostać oddelegowane do pracy w klubach, głównie w LZS. Wydaje się, że ZMP przyjął nakazaną linię postępowania, na posiedzeniu Wydziału Propagandy przedstawiciel ZMP był aktywny, nie było też do niego większych zastrzeżeń poza brakiem czujności kadrowej³⁴, zresztą zgodnie z literą uchwały KW i KC, która stwierdzała, że koła ZMP „powinny pobudzić i kontrolować pracę swoich członków w klubach, kołach i zespołach sportowych”³⁵. Związek Młodzieży Polskiej zrealizował to zadanie, wprowadzając do zarządów kół i klubów swoich przedstawicieli³⁶. Inne stwierdzenie uchwały KC: „Młodzież ZMP-owska powinna stać się aktywnym ruchem sportowym”³⁷, zostało zepchnięte na dalszy plan przez samą organizację. W dyskusji zaznaczono, że ZMP powinien bardziej mobilizować młodzież³⁸, ale rola ideologicznego wychowawcy ma pierwszeństwo.

Jak widać, organizacje realizujące w różnych środowiskach uchwały partyjne nie do końca wywiązywały się z nałożonych na nie obowiązków. Wydaje się, że były dwie przyczyny tego stanu rzeczy. Pierwsza to czynnik ludzki, lekceważenie zagadnienia wychowania fizycznego i sportu przez pracowników aparatu i administracji, jak pokazuje postawa „czynnika społecznego” w PKKF, niewłaściwie wypełniającego swoje obowiązki, zresztą w większości zapewne narzucone odgórnie w ramach nomenklatury. Same kadry partyjne nisko szeregowały uchwałę o kulturze fizycznej w swojej hierarchii spraw do załatwienia. Przejawem takiego lekceważenia była np. sytuacja, kiedy uchwała utknęła w komitetach powiatowych i nie została przekazana do domów partyjnych. Za tym przykładem szły związki zawodowe oraz „Samopomoc Chłopska”, która swoich instruktorów kultury fizycznej wykorzystywała do innych prac, niż wynikałoby to z ich zadań. Lekceważono też same KKF jako czynnik decyzyjny, koordynujący i nadzorujący

³¹ AP Wrocław, KW PZPR, 74/VII/12, Protokół z posiedzenia Wydziału Propagandy, Oświaty i Kultury KW PZPR, 25 IX 1950 r., k. 237.

³² AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 22.

³³ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 193.

³⁴ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 21; AP Wrocław, KW PZPR, 74/VII/12, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 169; AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 243.

³⁵ Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z 28 września 1949 r. w sprawie kultury fizycznej..., pkt 2, s. 272.

³⁶ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 234.

³⁷ Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z dnia 28 września 1949 r. w sprawie kultury fizycznej..., pkt 2, s. 272.

³⁸ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 192.

kulturę fizyczną i sport, co wynikało z niepoważnego potraktowania tej instytucji przez samą partię, a także z powszechnego przekonania, że to partia i jej organy decydują i najlepiej zwracać się do nich bezpośrednio. Podobnie działo się w przypadku rad narodowych, powołanych reformą administracyjną w 1950 r., które wówczas również były często lekceważone i pomijane w procesie decyzyjnym, na co narzekali członkowie egzekutywy KW. W dodatku zwykli kibice czy potencjalni zawodnicy byli bardziej zżyci ze starymi klubami, których na Dolnym Śląsku w gruncie rzeczy było niewiele, niż ze sztucznie, odgórnie tworzoną siatką organizacji sportowych.

Druga przyczyna leżała w samej partii kierującej do swych struktur i organizacji społecznych tak wielką liczbę uchwał i instrukcji, że aparat nie był w stanie ich wdrożyć i w pełni wykonać. W tej sytuacji na niższych szczeblach aparatu występowało zjawisko selekcji uchwał na bardziej i mniej istotne. Do tych mniej ważnych w oczach szeregowego, zawałonego robotą funkcjonariusza partii należała uchwała o kulturze fizycznej i sporcie. Dodatkowo nakładało się na to rozmycie kompetencyjne i działanie wielu struktur w tym samym zakresie, przy słabej pracy koordynacyjnej i małym autorytecie WKKF.

Na wykonanie uchwały należy spojrzeć nie tylko od strony zobowiązań i zadań aparatu, ale także realnych efektów w terenie i propagandy. I tutaj uchwała KC mówiła o osiągnięciu „na bazie masowego wychowania fizycznego najwyższych wyników”³⁹. Uściśliła to egzekutywa KW, która nakazała wszystkim organizacjom sportowym nastawić się w 1950 r. na organizowanie masowych imprez sportowych w skali województwa: biegów narodowych, sztafet narodowych, marszów jesiennych. Na poziomie powiatów polecano organizować turnieje piłki ręcznej, wyścigi kolarskie dookoła powiatu, masowe nauczanie pływania (zob. Tabela 1). W samym Wrocławiu miało się rozwijać – ze względu na sprzyjające warunki wodne – kajakarstwo i wioślarstwo⁴⁰. Jak wynika z tabeli ilustrującej liczbę uczestników imprez masowych, a załączonej do sprawozdania WKKF, poszczególnym dyscyplinom sportowym wyznaczono plan ilościowy zarówno imprez, jak i liczby ich uczestników⁴¹.

Ze względu na to, że dane w sprawozdaniu są niepełne, a dane statystyczne z lat 1950–1953 zostały objęte klauzulą poufności, GUS nie ma informacji statystycznych dotyczących sportu za wzmiankowany okres⁴², tak więc mogą przytoczyć tylko liczby orientacyjne.

I tak planowano, że będzie ponad 361 938 uczestników imprez masowych, a wzięło w nich udział 222 867 osób⁴³, co stanowi 61,57 proc. wykonania planu na rok 1950. Pamiętając, że w momencie składania sprawozdania wciąż trwała akcja gimnastyczna, można uznać, iż w różnego typu imprezach sportowych wzięło udział ponad 250 tys. uczestników. W świetle liczby mieszkańców województwa wykazanej w spisie powszechnym z 1950 r.⁴⁴ stanowiło to 14,71 proc. mieszkańców województwa wrocławskiego.

³⁹ Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z dnia 28 września 1949 r. w sprawie kultury fizycznej..., pkt 11, s. 273.

⁴⁰ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 24.

⁴¹ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 252–253.

⁴² Stwierdzenie to bazuje na odpowiedzi, jakiej na zapytanie autora udzielił Departament Informacji GUS: „danych za te lata nie ma. W tym okresie nie udostępniano i nie publikowano żadnych danych statystycznych. Występowały one tylko z klauzulą »poufne«” (e-mail p. Edyty Grądzkiej do autora, 1 VIII 2011 r.). Kwestia, czy dane statystyczne dotyczące sportu za lata 1950–1953 istnieją, oraz jeśli tak, gdzie są przechowywane, wymaga dalszych badań.

⁴³ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC Partii w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 252–253.

⁴⁴ Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 XII 1950 r. (http://statlibr.stat.gov.pl/Struktura_zawodowa_i_demograficzna_ludnosci/Indywidualne_gospodarstwa_rolne/województwo_wroclawskie/tab.1,pozycja.1,s.3; <http://statlibr>.

Zważywszy, że usportowienie dotyczy przeważnie ludzi młodych, przyjmując, iż w województwie wrocławskim mieszkało 363 227⁴⁵ osób w przedziale 10–24 lat, czysto teoretycznie można założyć, że w imprezach sportowych wzięło udział 68,82 proc. całej populacji młodzieży województwa. Przy tych obliczeniach należy pamiętać, że są one szacunkowe ze względu na brak danych, w dodatku jeden zawodnik mógł brać udział w różnych zawodach i kilku konkurencjach w ramach jednej imprezy. Trzeba również pamiętać, że dostępne statystyki nie wykazują liczby widzów. Jednak powyższe dane, mimo swych niedostatków, ukazują nam skalę przedsięwzięcia.

O umasowieniu sportu w początkowym okresie wprowadzania uchwały (tj. w 1950 r.), realizowanej zresztą w ramach planu sześcioletniego, świadczy wielka liczba osób objętych propagandowym oddziaływaniem sportu⁴⁶. Inne liczby pokazują upolitycznienie sportu. I tak z okazji święta 1 Maja 16 252 osoby uczestniczyły w kolumnach sportowych podczas pochodów, z czego w samym Wrocławiu szło 8 tys. osób, a w towarzyszących świętu 194 zawodach sportowych wystąpiło 4235 zawodników⁴⁷.

Marsze Jesienne Szlakami Zwycięstw, urządzone w połowie października z okazji rocznicy bitwy pod Lenino, miały na celu umocnienie przyjaźni polsko-radzieckiej oraz wspólnego braterstwa broni. W sprawozdaniu czytamy: „Na wszystkich punktach startowych, które były odpowiednio udekorowane portretami tow. Stalina, Bieruta i transparentami, przemawiali do startujących i publiczności przedstawiciele Wojska Polskiego, podkreślając znaczenie sojuszu i braterstwa polsko-radzieckiego”⁴⁸. Sportowcy brali również udział w manifestacjach pokojowych w ramach apelu sztokholmskiego i zorganizowanego wokół niego polskiego Komitetu Obróńców Pokoju⁴⁹.

Zawodnicy podejmowali zobowiązania, np. z okazji święta PKWN podjęło je 335 kół sportowych i 138 LZS. Dotyczyły one walki o lepsze wyniki lub budowy czy remontu obiektów sportowych, a nawet wysokości produkcji, np. w Bielawie Klub Sportowy „Włókniarz” zobowiązał się wyprodukować ponadplanowo 214 tys. metrów tkaniny⁵⁰. Zobowiązania takie miały istotny efekt wychowawczy dla młodych ludzi, było to przeniesienie zdrowej sportowej rywalizacji na grunt zawodowy – wyętzona praca miała podnosić produkcję. Towarzyszyła temu cała otoczka propagandowa, która miała wyrobić przekonanie, że osiągnięcia w produkcji czy w sporcie przekładają się na lepsze jutro i pokój i nie są indywidualnymi osiągnięciami jednostki, ale sukcesami całego społeczeństwa, uzyskanymi dzięki światłej opiece partii oraz pomocy bratniego Związku Radzieckiego.

Jako że nowy człowiek miał również bronić ojczyzny przed zakusami imperializmu, uprawianie sportów służyło podniesieniu wydajności obronnej młodych ludzi. W tym celu egzekutywa KW,

stat.gov.pl/F/B1TQV94D22H2E31RD9G2836T72QUT874FDT9QQAFTQYBV4KK4Q-17207?func=full-set-set&set_number=334167&set_entry=000051&format=999, dostęp 1 II 2011 r.).

⁴⁵ *Ibidem*, tab. 2, pozycja 14–26, s. 4.

⁴⁶ O ideologicznym znaczeniu sportu i kultury fizycznej w propagandzie w: M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym... Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej w okresie Polski Ludowej i PRL 1944–1956*, Lublin 2009, s. 527–533.

⁴⁷ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 232–233.

⁴⁸ *Ibidem*, k. 232.

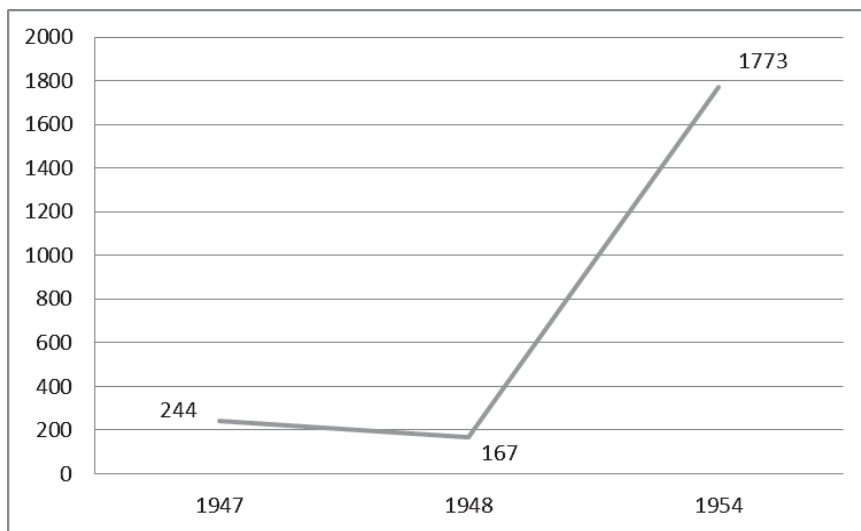
⁴⁹ Polski Komitet Obróńców Pokoju (1949–1989, od 1958 r. Ogólnopolski Komitet Pokoju) – pacyfistyczna organizacja społeczna działająca w ramach Światowej Rady Pokoju (World Peace Council), organizacji nadrzędnej wobec ruchu pacyfistyczno-antyojennego, kontrolowanego do 1989 r. przez ZSRR. W 1950 r. rada wystosowała apel sztokholmski – orędzie wzywające do referendum w sprawie zakazu używania broni atomowej, wokół którego władze PZPR zorganizowały wielką ogólnokrajową akcję propagandową zbierania podpisów.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 232–233.

idąc za uchwałą KC, nakazywała popularyzować sporty związane z obronnością kraju: strzelectwo łowieckie, modelarstwo. Zalecano organizowanie zawodów strzeleckich i modelarskich oraz marszów ze strzelaniem⁵¹.

Jak wynika z zachowanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu akt rejestracji związków i stowarzyszeń, w 1949 r. zarejestrowano siedemnaście zrzeszeń sportowych i kół łowieckich, natomiast w 1950 r. już osiemnaście⁵², co świadczyło o systematycznym wzroście organizacji łowieckich. Należy pamiętać, że im dalej od zakończenia wojny, tym ściślej ograniczano posiadanie broni, w konsekwencji łowiectwo zamieniło się w sport elit partyjnych, funkcjonariuszy MO, UB i wojskowych, którym władza ludowa nie obawiała się wydać broni. Wy tłumaczeniem zbyt powolnego postępu w rozwoju strzelectwa w opinii sprawozdawców było to, że kierownictwo nad tym sportem sprawował sanacyjny oficer Daisenberg, „który pracował przed wojną w Ministerstwie Spraw Wojskowych. Jasne, że taki człowiek nie będzie walczył o masowość tego sportu, ale będzie go zwęzał do wąskiego elitaryzmu”⁵³.

Wykres 1. Orientacyjny wzrost liczby kół i klubów sportowych w województwie wrocławskim w latach 1947–1954

Źródło: *Rocznik statystyczny 1948*, Warszawa 1949, tabl. 20, s. 244; *Rocznik statystyczny 1949*, Warszawa 1950, tabl. 71, s. 231; *Rocznik statystyczny 1955*, Warszawa 1956, tabl. 4, s. 258. Dane z lat 1949–1953 zostały objęte klauzulą poufności i pozostają dotychczas nieopublikowane, stąd orientacyjny charakter danych.

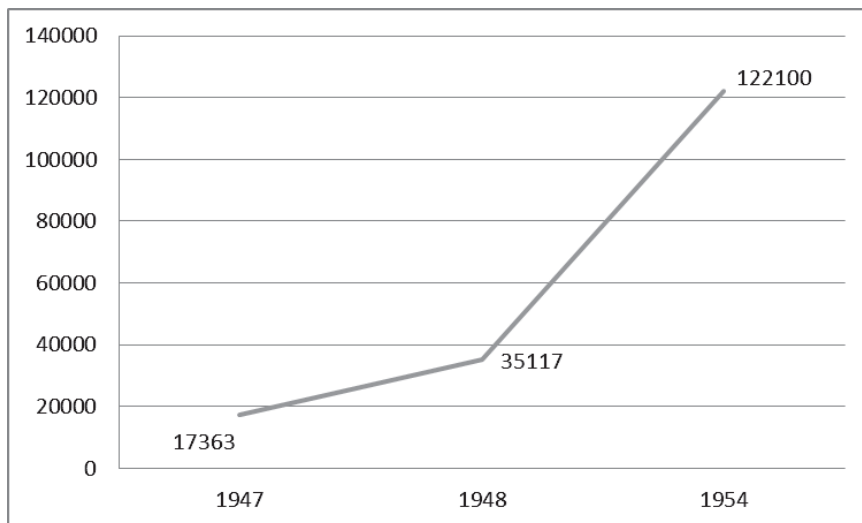
⁵¹ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 23–24.

⁵² Obliczenia autora na podstawie zachowanych akt rejestracji stowarzyszeń: AP Wrocław, Urząd Wojewódzki we Wrocławiu [dalej: UWW], Wydział Społeczno-Polityczny WRN, IV/233, Rejestracja stowarzyszeń 1949 r., Spis spraw, k. 2–14; *ibidem*, IV/235, Sprawy rejestracji i legalizacji stowarzyszeń świeckich, 1950 r., Spis spraw, b.p.

⁵³ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 240.

W okresie po wydaniu uchwały wzrasta również liczba kół i klubów sportowych. Ze względu na brak danych możemy określić ten wzrost w latach 1948–1957, kiedy to ich liczba wzrosła dziesięciokrotnie (zob. Wykres 1). Również liczba członków klubów wzrosła 3,5-krotnie (zob. Wykres 2).

Wykres 2. Orientacyjny wzrost liczby członków kół i klubów sportowych w województwie wrocławskim w latach 1947–1954

Źródło: *Rocznik statystyczny 1948*, Warszawa 1949, tabl. 20, s. 244; *Rocznik statystyczny 1949*, Warszawa 1950, tabl. 71, s. 231; *Rocznik statystyczny 1955*, Warszawa 1956, tabl. 4, s. 258. Dane z lat 1949–1953 zostały objęte klauzulą poufności i dotychczas nieopublikowane, stąd orientacyjny charakter danych.

Tabela 1. Imprezy i akcje masowe w województwie wrocławskim w 1950 r., dane na listopad 1950 r., podana liczba uczestników

Dyscyplina sportu	1950	
	Plan	Wykonano
biegi narodowe	82206	61984
piłka ręczna	–	1323
wyścigi kolarskie	4087	2646
marsze jesienne	–	116969
biegi narciarskie	4562	698
święta kultury fizycznej	69493	18806
gimnastyka	41871	akcja trwa
trójki lekkoatletyczne	22626	19211
pływanie	30582	931
łyżwiarstwo	1511	299
Razem	361938	222867

Źródło: AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu, załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 252–253.

Tabela 2. Odsetek członków klubów i kół sportowych w stosunku do populacji

Rok	Woj. wrocławskie	Polska
1947	0,89%	0,73%
1948	1,80%	1,03%
1954	6,31%	6,10%

Źródło: *Rocznik statystyczny 1948*, Warszawa 1949, tabl. 20, s. 224; *Rocznik statystyczny 1949*, Warszawa 1950, tabl. 3, s. 15, tabl. 71, s. 231; *Rocznik statystyczny 1952*, Warszawa 1953, tabl. s. 1; *Rocznik Statystyczny 1955*, Warszawa 1956, tabl. s. 1, tabl. 2, s. 23, tabl. 4, s. 258. Ludność województwa wrocławskiego w 1954 oszacowana na podstawie danych ułamkowych z: *Tablice Statystyczne 1953–1954*, Warszawa 1956, tabl. 11, s. 35.

Jeśli porównamy dane z województwa wrocławskiego z danymi z kraju ukazującymi odsetek członków zrzeszeń sportowych, zauważymy, że liczby są niemal identyczne i wahają się w granicach błędu statystycznego. Wynika z tego, że realizacja uchwały o wychowaniu fizycznym i sporcie przebiegała w województwie wrocławskim podobnie jak i w całym kraju, nie odbiegając od ogólnie przyjętych standardów.

Istotnym miernikiem akcji usportowienia była dla partii liczba przyznanych Państwowych Odznak Sprawności Fizycznej wzorowanych, podobnie jak odznaka Sprawny do Pracy i Obrony, na radzieckim pierwowzorze Gotow k Trudu i Oboronie SSSR⁵⁴. Uchwała Biura Politycznego zalecała GUKF i Wydziałowi Propagandy KC PZPR „opracowanie Odznaki Sprawności Fizycznej jako ważnego czynnika i sprawdzianu rozwoju kultury fizycznej”⁵⁵.

Jak ważna była ta odznaka, pokazuje rozwinięcie dotyczącego jej punktu w uchwale KW: „Egzekutywa KW uważa, że w ciągu roku 1950 Odznakę Sprawności Fizycznej powinno zdobyć co najmniej 50 000 osób (w związku z tym należy przez WUKF [Wojewódzki Urząd Kultury Fizycznej] rozpracować rozdzielnik na powiaty i polecić wykonać). [...] O[dnaka] S[prawności] Fiz[ycznej] jest odznaką państwową i nie może być w przyszłości ani jednego członka koła sportowego, Ludowego Zespołu Sportowego, a przede wszystkim wyczynowca, bez Odznaki Sprawności Fizycznej (na zagadnienie to wszystkie instancje sportowe winny zwrócić zasadniczą uwagę)”⁵⁶.

Odnaka miała nie tylko charakter honorowy, ale i propagandowy, była jednym z głównych wyznaczników wykonania uchwały, co potwierdzał również limit 50 tys. odznak, stworzenie rozdzielnika odznak na powiaty i kategoryczne stwierdzenie, że każdy członek organizacji sportowej musi mieć tę odznakę. W 1950 r. odznakę SPO zdobyło 90 proc. uczestników marszów jesiennych, tj. 105 227 osób, a podczas egzaminów w dniach 22 i 23 lipca odznakę otrzymały 11 173 osoby z 13 073 starających się o nią⁵⁷. Liczby te nie przekraczały 50 tys., czyli limitu wyznaczonego przez egzekutywę KW, ale należy pamiętać, że w momencie wydawania uchwały OSF jeszcze formalnie nie istniała (została ustanowiona 17 kwietnia 1950 r. decyzją Rady Ministrów⁵⁸), a egzekutywa KW wzorowała się na uchwale KC, która nie konkretyzowała odznak. Tak więc niewykluczone, że egzekutywa w uchwale nieświadomie utożsamiała obie odznaki – OSF i SPO. Jasno określony limit mobilizował działaczy. Ze sprawozdania Wydziału Propagandy, Oświaty i Kultury KW PZPR wiemy, że w zdobywaniu odznaki SPO brakowało dopingiu propagandy – nie

⁵⁴ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce...*, s. 48.

⁵⁵ Uchwała Biura Politycznego KC PZPR z dnia 28 września 1949 r. w sprawie kultury fizycznej..., pkt 10, s. 273.

⁵⁶ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 24.

⁵⁷ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/12, Sprawozdanie WKKF z wykonania uchwały Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik nr 4 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 21 X 1950 r., k. 233.

⁵⁸ L. Szymański, *Kultura fizyczna i turystyka w polityce...*, z. 72, s. 48.

była ona dość spopularyzowana – oraz kontroli, w dodatku „nie wyjaśniono, co robić z tymi, co zdobyli już odznakę SPO”⁵⁹. Pomimo to sytuacja nie wygląda źle. Z danych statystycznych za rok 1954, a więc najbliższy rozpatrywanego okresu, wiemy, że na ponad 122 tys. członków kół sportowych w województwie 46 840 zdobyło odznakę SPO, co daje piątą pozycję wśród osiemnastu województw⁶⁰.

Przytoczone dane pokazują, że przełożenie uchwały na osiągnięcia sportowe nie wyglądało źle, w imprezy zaangażowano ok. 15 proc. mieszkańców województwa, nie licząc widzów, przyznano ponad 105 tys. odznak SPO i ponad 11 tys. OSF, a odsetek członków organizacji sportowych był nieznacznie większy niż średnia krajowa. Jednak partia nigdy nie pozwalała sobie na popadanie w samozadowolenie, a plan należało przekraczać, nawet jeśli normy były zawyżone i nierealne, czego w roku 1950 nie dopilnowano.

Głównym narzędziem propagandowym Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu była codzienna „Gazeta Robotnicza”, w tamtym okresie jedna z czterech wojewódzkich gazet partyjnych⁶¹. Również jej uchwała przydzieliła zadanie: „Egzekutywa KW zobowiązuje »Gazetę Robotniczą« do redagowania kolumny sportowej w ten sposób, ażeby spełnić 3 zasadnicze następujące punkty:

a) informowanie reporterskie

b) publicystyka – społeczna rola sportu i wychowania fizycznego w ustroju demokracji ludowej”⁶².

Jak stwierdza sprawozdanie WKKF, gazeta dobrze wywiązała się z zobowiązań uchwały. Od początku istnienia pisma na ostatniej stronie znajdowała się rubryka „Gazeta Sportowa”, zajmująca ok. 1/4 arkusza, w reporterski sposób relacjonująca wyniki i wydarzenia sportowe, podająca tabele rozgrywek itp. W takiej postaci ukazywała się codziennie z wyjątkiem piątków, który był w „Gazecie Robotniczej” wolny od sportu. Za to w poniedziałki „Gazeta Sportowa” zajmowała całą ostatnią stronę i to na niej właśnie raz w tygodniu zamieszczano artykuły propagandowe, sławiące głównie osiągnięcia sportu radzieckiego i krajowego. W połowie 1950 r. całostronicowy dodatek sportowy zaczął się pojawiać również w piątki. To właśnie poniedziałkowe i piątkowe wydania zawierały zazwyczaj teksty propagandowe.

W latach 1949–1950 „Gazeta Robotnicza” opublikowała, a raczej przedrukowała, liczne teksty dotyczące uchwały o kulturze fizycznej i sporcie. W 1949 r. były to: *Doniesienie PAP o uchwałach Zarządu Głównego ZMP*⁶³, *Rola kultury fizycznej w Polsce Ludowej. Skrót referatu dyr. GUKF – posła Motyki wygłoszonego na I Ogólnopolskim Zjeździe Prasy Sportowej*⁶⁴, *Sport w Planie Sześcioletnim*⁶⁵, *Czasopismo „Sowiecki Sport” o uchwale BP KC PZPRF o K-F i sporcie (krótka notka)*⁶⁶, *Sportowcy Dolnego Śląska o uchwale BP KC PZPR w spr. kultury f. i sportu (krótka notka)*⁶⁷. W styczniu 1950 r. ukazały się następujące teksty: *W grudniu 49 Sejm uchwalił ustawę*⁶⁸, *Narada powiatowych aktywów w spr. k-f i s.*⁶⁹, *Do wszystkich ogniw ruchu sportowego*

⁵⁹ AP Wrocław, KW PZPR, 74/VII/12, Protokół z posiedzenia Wydziału Propagandy, Oświaty i Kultury KW PZPR, 25 IX 1950 r., k. 236, 239, 241.

⁶⁰ *Rocznik Statystyczny 1955*, Warszawa 1956, tabl. 4, s. 258.

⁶¹ T. Torañska, *Oni...*, s. 161.

⁶² AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/2, Uchwała Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu, Załącznik do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu, 16 XI 1949 r., k. 25. W uchwale brak wspomnianego trzeciego punktu.

⁶³ GR, 22 X 1949, nr 292, s. 8.

⁶⁴ GR, 28 XI 1949, nr 328, s. 4.

⁶⁵ GR, 5 XI 1949, nr 305, s. 8.

⁶⁶ GR, 29 XI 1949, nr 329, s. 4.

⁶⁷ GR, 8 X 1949, nr 277, s. 8.

⁶⁸ GR, 4 I 1950, nr 4, s. 4.

⁶⁹ GR, 10 I 1950, nr 10, s. 4.

przenoszona zostaje uchwała BP KC PZPR w spr. sportu⁷⁰. Sport niejednokrotnie musiał ustąpić miejsca tematowi ważniejszym, np. w roku 1950 apelowi Stałego Komitetu Obrońców Pokoju⁷¹, obchodom Dnia Kobiet⁷² czy święta 1 Maja⁷³.

Tekstów poświęconych uchwale w sprawie kultury fizycznej i sportu było w sumie niewiele. Była to raczej akcja prasowa niż intensywne kampania propagandowa realizowana od października 1949 do stycznia 1950 r., przeprowadzona w sposób nieregularny w dwóch odsłonach. Pierwsza obejmowała okres zaraz po wydaniu uchwały Biura Politycznego, kiedy to gazeta przedrukowała materiały przysłane przez PAP, głównie streszczenia referatów i konferencji. Należy zwrócić uwagę, że były to materiały narzucone odgórnie na fali ogólnopolskiej kampanii propagandowej wokół uchwały. Natomiast druga faza przypadająca na styczeń 1950 r. to twórczość własna „Gazety Robotniczej”, opisująca realizowanie uchwały na Dolnym Śląsku. Gazeta wypełniła zobowiązanie egzekutywy KW o informacji reporterskiej, a publicystyka ukazująca społeczną rolę sportu ograniczyła się do kilku sztamkowych przedruków tekstów z partyjnych posiedzeń.

Należy zwrócić uwagę na to, że obie uchwały zostały wydane w dość niepomyślnym propagandowo momencie, bo głównym tematem listopada była rocznica 71. urodzin Józefa Stalina i cały kraj oraz świat socjalistyczny manifestował swoją radość z tego faktu. Następnie obchodzono sylwestra i Nowy Rok z orędziem Bolesława Bieruta, a potem ruszyła kampania podsumowująca pierwszy rok planu sześcioletniego. W roku 1950 również nie było czasu, bo w lutym głównym tematem nagłówek była 32. rocznica powstania Armii Czerwonej (od lutego 1946 r. Armia Radziecka).

Z przywoływanych danych i statystyk wynika, że w 1950 r. wykonanie uchwały Egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu w sprawie kultury fizycznej i sportu nie odbiegało od standardów krajowych i zostało wykonane w takim stopniu, w jakim aparat i działacze mogli i chcieli to zrobić.

Omawiana uchwała była zjawiskiem typowym dla działalności aparatu partyjnego w okresie stalinowskim. Powstała jako reakcja na bodziec radziecki, nie powielając go jednak wiernie, ale czerpiąc wzory z wcześniejszych rozwiązań. Następną cechą systemu była pewna ograniczona swoboda organów terenowych (w tym wypadku Komitetu Wojewódzkiego) w wykonaniu niektórych instrukcji i uchwał, a uchwała o sporcie się do nich zaliczała. Znamiennym zjawiskiem było tworzenie przez aparat partyjny i kontrolowane przez partię organizacje społeczne sprawozdań nie do końca odpowiadających rzeczywistości, ale zaspokajających oczekiwania partyjnej zwierzchności, co ilustruje przykład istniejących na papierze przyzakładowych kół sportowych wypełniających statystyki.

W pierwszym roku wdrażania uchwały instancje partyjne i organizacje społeczne nie w pełni wywiązały się z realizacji uchwały. Działał tu wspomniany wcześniej czynnik ludzki, przejawiający się lekceważeniem przez pracowników partii WKKF i jego powiatowych odpowiedników. Przyczyniało się to do osłabienia autorytetu nowo powstałej instytucji, nie sprzyjało też przełamaniu bariery psychologicznej u działaczy i sportowców – nadal nagminnie pomijano tę instytucję w drodze służbowej i zwracano się bezpośrednio do organów partyjnych. Utrudniało to koordynację i kontrolę sytuacji w sporcie przez komitety kultury fizycznej.

Uchwała partii spowodowała dublowanie się zadań i kompetencji różnych instytucji na tych samych odcinkach. Przeciążone bieżącą pracą organy i instancje często traktowały uchwałę wybiórczo i okazjonalnie, skupiając się na wielkich imprezach masowych, realizacji normatywu w przyznawaniu podstawowego miernika usportowienia w postaci odznak czy wykonując w 1950 r. 61,57 proc. planu frekwencji w imprezach masowych.

⁷⁰ GR, 11 I 1950, nr 11, s. 4.

⁷¹ GR, 1 III 1950, nr 60.

⁷² GR, 1 IV 1950, nr 91.

⁷³ GR, 1 V 1950, nr 118.

Kolejne zjawisko, częste w pracy aparatu, a wynikające z natłoku zadań, to wykorzystywanie pracowników do innego celu niż ich podstawowe zadania. Było tak w przypadku instruktorów do spraw wychowania fizycznego i sportu, często w ogóle niezajmujących się sportem. Do różnych komitetów i innych gremiów powoływano ciągle te same osoby, wskutek czego nie wypełniały one właściwie swoich obowiązków jako „czynnik społeczny” w komitetach kultury fizycznej. Brak zasobów ludzkich do obsadzenia wszystkich stanowisk był konsekwencją kadrowego charakteru PZPR, w przeciwieństwie np. do masowej partii radzieckiej.

Do tego dochodziło jeszcze nieprzesyłanie przez komitety powiatowe lub inne odpowiedzialne struktury uchwał do dołów partyjnych, które nie mogły ich zrealizować, ponieważ o nich zwyczajnie nie wiedziały. Uchwała o sporcie była jednak bardziej medialna i miała swój normatyw, więc nie można było jej całkowicie zlekceważyć.

Mimo tak licznych braków i niedociągnięć wzrastała liczba klubów i kół sportowych, a wraz z tym ich członków. Partia zlikwidowała oddolną inicjatywę społeczną w sporcie, co przejawiało się w chwilowym spadku liczby klubów z 224 w 1947 do 167 w 1948 r. Ich gwałtowny wzrost odnotowano zapewne w 1950 r., po wprowadzeniu w życie uchwały.

Uchwała administracyjnie doprowadziła do niespotykanego wcześniej w Polsce i na Dolnym Śląsku umasowienia sportu, którego uprawianie stało się dla członków różnych organizacji młodzieżowych odgórnym obowiązkiem.

Mówiąc o województwie wrocławskim, należy pamiętać o specyfice „ziem odzyskanych”, zasiedlonych przez przybyszów z różnych części dawnej II Rzeczypospolitej, gdzie sport, kluby i koła LZS odgrywały rolę integrującą. W 1950 r. w województwie wrocławskim w imprezach masowych wzięło udział 14,71 proc. mieszkańców województwa, zarówno widzów, jak i zawodników, co przekładało się na masowe oddziaływanie propagandowe.

Częścią maszyny propagandowej była „Gazeta Robotnicza”, która standardowo informowała o imprezach sportowych i wynikach rozgrywek. W dwóch odsłonach przeprowadziła typowe prasowe akcje propagandowe, tonące, jak się wydaje, w natłoku innych informacji i ważnych rocznic.

* * *

Sam sport jako zjawisko masowe i widowiskowe miał dla systemów totalitarnych, w tym i komunistycznego, szczególne znaczenie, zwłaszcza propagandowe. Zawody były stałym elementem obchodów rocznic i świąt państwowych, a ich udane obchody do pewnego stopnia legitymizowały władzę. Państwo polskie budujące socjalizm dążyło do umasowienia sportu, wychowania przez sport oraz rozwoju ogólnej sprawności fizycznej zawodników, od których nie wymagano, by byli mistrzami.

Partia, poddając sport swojej kontroli i podporządkowując go swym celom, kształtowała nowego człowieka socjalizmu. Miał on przenosić zasady walki sportowej na walkę w fabryce o wykonanie planu, kochać socjalistyczną ojczyznę oraz mieć jak najlepszą kondycję fizyczną, która gwarantowała zdolność do wytężonej pracy, a w razie potrzeby do obrony kraju. Sport był w końcu elementem totalitaryzacji państwa komunistycznego, dążącego w imię budowy nowego lepszego świata do podporządkowania sobie wszelkich przejawów życia społecznego. To, że partii nigdy nie udało się zrealizować tych celów, w dużej mierze zawdzięczamy niedoskonałemu funkcjonowaniu aparatu PZPR.